

Makale Künyesi (Derleme): Gökşen, C. (2021). Halet Çambel'in Osmanîye halk bilimi çalışmalarına sağladığı katkılar. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 989-1005.

<https://doi.org/10.32321/cutad.882181>

HALET ÇAMBEL'İN OSMANİYE HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARINA SAĞLADIĞI KATKILAR¹

Cengiz GÖKŞEN²

ÖZET

Halet Çambel 1916 yılında Berlin'de doğmuş, 2014 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Seçkin bir ailenin kızı olan Çambel, oldukça iyi bir eğitim görmüş; Fransa-Sorbonne Üniversitesinde arkeoloji eğitimi almış ve elit bir çevrede büyümüştür. Arkeoloji alanında bilim insanı olan Çambel, Anadolu'nun birçok yöresinde kazılar ve çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar içinde Osmanîye Kadirli Karatepe bölgesinde yaptığı çalışmaların hayatında ayrı bir yeri vardır. Çambel, 1946 yılında geldiği bölgeden ömrünün sonuna kadar ayrılmamıştır. Çok yönlü bir bilim insanı olan Çambel, bölgede yapmış olduğu kazılar yanında, bölgenin sosyo ekonomik ve kültürel gelişimi içinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Karatepe çevresinin folkloruyla ilgili hem kendisi çalışmalar yapmış hem de başka çalışmalara vesile olmuştur. Onun elinin değmesinden sonra, Karatepelilerin hayatından kaynaklanan fıkralar, dokümanlar, el zanaatları sıradan şeyler olmaktan çıkıp birer kültürel değer olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, çok yönlü bir bilim insanı olan Çambel'in folklorculuk yönünü ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmayla Çambel'in Kadirli Karatepe halkıyla bütünleşerek, Osmanîye halk bilimi çalışmalarına yaptığı katkılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama ve veri analizi yöntemleri uygulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanîye, Halet Çambel, Karatepe, Osmanîye halk bilimi.

¹ Bu makale 6-8 Nisan 2016 tarihlerinde Osmanîye Korkut Ata Üniversitesinde düzenlenen "Halet Çambel 100 Yaşında Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş hâlidir.

² Osmanîye Korkut Ata Üniversitesi, Prof. Dr. cengizgoksen@osmaniye.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-7838-7220>

CONTRIBUTIONS OF HALET ÇAMBEL TO OSMANİYE FOLK SCIENCE STUDIES

ABSTRACT

Halet Çambel was born in Berlin in 1916 and died in Istanbul in 2014. Çambel, the daughter of a distinguished family, had a very good education; studied archeology at the University of Sorbonne in France and grew up in an elite environment. Çambel, a scientist in the field of archeology, carried out excavations and studies in many parts of Anatolia. Among these studies, his works in Osmaniye Kadirli Karatepe region have a special place in his life. Çambel did not leave the region he came from in 1946 until the end of his life. Çambel, a versatile scientist, has carried out various activities in the socio-economic and cultural development of the region in addition to the excavations he has done in the region. In this context, he both made studies on the folklore of the Karatepe region and has been instrumental in other studies. After the touch of his hand, the anecdotes, weavings and handicrafts that originated from the lives of the people of Karatepe became a cultural value rather than ordinary things.

The aim of this study is to reveal the folklore aspect of Çambel, who is a versatile scientist. With this study, the contributions Çambel made to the folklore studies of Osmaniye was examined by integrating with the people of Kadirli Karatepe. Among qualitative research methods, literature review and data analysis methods were used in the study.

Keywords: Osmaniye, Halet Çambel, Karatepe, folklore of Osmaniye.

GİRİŞ

Düşünme, konuşma, gülme vb. eylemler insanları diğer canlılardan ayıran temel özelliklerdendir. Bunların yanında, insani yanımızı ortaya çıkaran, insanlığımızdan kaynaklanan ve bize değer katan bir kısım özelliklerimiz daha vardır. Bunlardan biri, bugünün insanında pek görülmesi de, bulunduğu yere hayat vermedir. Topluma yön verenler, yaptıklarıyla bilime ve insanlığa katkı sağlayanlar bu zümredendir. Medeniyet ve kültür tarihimizde bu özelliğe sahip, abide, vakıf veya ışık insanlar diyebileceğimiz örnekler oldukça çoktur. Arkeoloji çalışmalarına yaptığı katkılarla Halet Çambel bu tür insanlardandır.

Halet Çambel, 1916 yılında Berlin'de doğmuş, 12 Ocak 2014 tarihinde 98 yaşında İstanbul'da vefat etmiş, ünlü Türk arkeologdur. Çambel, Osmanlı'nın ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin önde gelen ailelerinden birinin kızıdır. O, ilköğrenimini Almanya ve İstanbul'da,

orta öğrenimini İstanbul'da, yüksek öğrenimini ise Fransa-Sorbonne Üniversitesinde tamamlamış; birçok Batı diline hâkim olması yanında, Ön Asya'nın ölü dillerinde de uzmanlaşmış, dönemin önde gelen düşünürleri ve bilim insanları ile yakın ilişki içinde yetişmiştir. Seçkin bir aile ortamında yetişmiş olmasına rağmen Çambel, 1939 yılından itibaren yaşamının büyük bir kısmını arazide, dağlarda, köylerde en güç koşullar altında hiç şikâyet etmeden, kendi seçtiği yaşam şekline gönülden bağlı olarak sürdürmüştür. Çambel, özgün kişiliği, akademik dünyanın farklı alanlarındaki üreticiliği, uygulamadaki başarıları ile öne çıkmış; arkeolog, çevreci, eğitmen, dilbilimci, mimar, planlamacı, etnograf, halkbilimci, düşünür gibi farklı bilimsel kimlikler ile tanınmıştır. Ülkemizin birçok bölgesinde çeşitli kazı ve projelerde çalışmış olan Çambel, ömrünün üçte ikisinden fazlasını, 1946 yılından sonrasını, Osmaniye / Kadirli Karatepe bölgesindeki kazılara ve bölgenin kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan kalkınması için yaptığı çalışmalara vermiştir (Özdoğan, 2014, s. 35-39; Karpınar, 2019, s. 259-264). 1946'dan sonra, Kadirli'nin Karatepe ve çevresi, onun kendini özdeşleştirdiği mekânlar olur. İstanbul Üniversitesinde 14 Ocak 2014 tarihinde yapılan cenaze töreninde söylenen "O sizler için bilim insanıydı, arkeologdu, eğitmeni ancak o, bizim Karatepelilerin, Toroslar'ın Anasıydı" (Özdoğan, 2014) sözü, bu özdeşleşmenin Karatepelilerin dilinden ifadesidir. Bu yüzden, Çambel'in hayatında Osmaniye / Kadirli Karatepe ve çevresinin ayrı bir yeri olduğu gibi, bu çevrenin kültürel, sosyal ve ekonomik gelişiminde de Çambel'in ayrı bir yeri vardır.

İnsanın zihinsel ve bedensel emeğiyle üretilen her şey kültürün içine girer. Bir başka ifade ile insan tarafından üretilen her şey kültürü oluşturur. Kültürün eşyaya ve hayata yansıma biçimi ise medeniyettir. Yani kültür ve medeniyet insan ürünüdür. Ancak kültürü ve medeniyeti üreten insanoğlu aynı zamanda onun yok edicisidir. Bu gerçeği bilen Çambel, ortaya çıkardığı kültürel zenginliğin bekçisiyle değil, bilinçle korunacağını bildiği için bir yandan aslı işini yaparken, diğer yandan çevre insanını eğitime ve sahip olduğu değerler konusunda farkındalık oluşturma faaliyetlerinde bulunur.

Çambel, Karatepe'de kazı yaptığı yıllarda sadece yerin altından çıkanlarla ilgilenmez. Onu yerin altındakiler kadar yerin üstü de ilgilendirir. Yerin üstündekileri korumak yerin altındakileri korumaktan çok daha zordur. Ve Çambel bir şeyi çok iyi bilir: "Tek kanatlı kuş uçmaz; Tek çiçekle bahar gelmez". O halde sadece yerin altındakileri gün yüzüne çıkarmak yetmez, yerin üstündekileri de derlemeli, toplamalı, koruma altına almalı, gelecek kuşaklara aktarmalı, yaşanırsın ve yaşanırlırsın hâle getirmelidir.

Arı, Çambel'in Karatepe'de yaptıklarını, yöre halkının eğitim düzeyinin yükseltilmesi çalışmaları; halkın ekonomik yapısının iyileştirilmesi çalışmaları; yörede önemli bir gelenek olan kilim dokumacılığının geliştirilmesi çalışmaları; ormana büyük zarar veren keçi yerine koyun yetiştiriciliğinin özendirilmesi; yörenin folkloru ve etnografyası ile ilgili derleme çalışmaları; alt yapı çalışmaları (Kadirli'den Karatepe'ye bir yol yapılmış, içme suyu ve telefon hattı getirilmiş); kazı alanında araştırmacıların kalabileceği bir kazı evi inşa edilmesi ve bir müze kurulması şeklinde yedi maddede toplamış; bu çalışmaların sürdürülebilir ve bütüncül bir model olması hasebiyle günümüzdeki çalışmalar için öncü bir örnek teşkil ettiğini belirtmiştir (Arı, 2011, s.14).

Karatepe ve çevresi yerin altındakiler açısından ne kadar bakir ise yerin üstündeki folklor malzemeleri bakımından da o kadar zengindir. Bu durumu gören ve yaşayan Çambel, kazı çalışmalarına paralel olarak halk bilimiyle ilgili saha çalışmaları da yapar ve Osmaniye halk bilimi çalışmalarına ciddi katkılar sağlar. Bu katkıları doğrudan ve dolaylı katkılar olarak iki ana başlık altında toplayabiliriz:

1. Doğrudan Yaptığı Katkılar

- a. Sahada derleme çalışmaları
- b. El sanatlarını koruma ve yayma çalışmaları
- c. Yaşar Kemal'e rehberlik
- d. Karatepe ve çevresi fotoğrafları arşivi

2. Dolaylı Yaptığı Katkılar

- a. Okul çağındaki çocukların eğitimi faaliyetleri
- b. Disiplinler arası çalışma / Halk bilimi-Arkeoloji
- c. Karatepe ve çevresinin tanıtımı

1. HALET ÇAMBEL'İN OSMANİYE HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARINA DOĞRUDAN YAPTIĞI KATKILAR

1.1. Sahada Derleme Faaliyetleri

Çambel, Karatepe'de kazı çalışmalarına başladıktan kısa bir süre sonra bölgenin folklor zenginliğinin farkına varır ve bunun için bir şeyler yapmaya başlar. Bunun emaresini 1948 yılında, henüz kazı çalışmalarının ikinci yılında Karatepe'li fıkralarını derleyip, değerlendirmesi için Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Halk Bilimi Kürsüsü öğretim üyesi Prof. Dr. Pertev Naili

Boratav'a göndermesinden anlıyoruz. Yazılı olarak yapılan bu ilk derleme çalışmasını 1961 yılında ses kayıt cihazıyla yapılan çalışma takip eder. 1967 yılında ise Boratav sahaya davet edilerek bizzat Karatepe'ye gelmesi sağlanır (Boratav 2008).

Fıkra derleme çalışmasını Ruhi Su ve Âşık Veysel'in Karatepe'ye getirilmesi izler. Ruhi Su, Çukurova türkülerini derlemek, Âşık Veysel okul çocuklarına türküler söylemek, geleneksel âşıklığın, Türk kültürünün en zengin türlerinden türkülerin nasıl icra edildiğini göstermek için Karatepe'ye (Küçük, 2010, s. 172-173) getirilir. Bölgeye getirilenler sadece bunlar değildir. Mimar Turgut Cansever, seramik sanatçısı Füreye, opera sanatçısı Semiha Berksoy ve kızı Zeliha Berksoy da bunlardandır (Başgelen, 2006, s. 7; 2014; Uygur, 2019).

Sahada derleme çalışmalarında en dikkat çeken unsur, Karatepeli fıkralarının derlenmesi faaliyetidir. Çambel, Karatepeli fıkra tipini Türk halk edebiyatına ve fıkra kültürüne kazandıran kişidir. Karatepeli tipiyle birlikte birçok fıkranın tespit edilmesi, yazıya geçirilmesi, kaybolmaması sağlanırken, aynı zamanda, bu konuda birçok çalışmanın yapılmasına zemin hazırlanmıştır. Çambel, yukarıda belirtildiği üzere, bizzat kendi tespit ettiği ve yazıya geçirdiği Karatepeli fıkralarının ilk örneklerini Boratav'a göndererek değerlendirme yapmasını sağlar. Boratav, Az Gittik Uz Gittik adlı masal kitabının sonunda bu fıkralardan örnekler verir ve bunlarla ilgili değerlendirmesinde, Karatepelileri düşün yönü ile Nasreddin Hoca soyundan sayar. Çoğu maceraları Nasreddin Hoca ile beraber yaşadıklarını, Nasreddin Hoca fıkralarında nasıl Hoca'nın mührü belirginse Karatepeli fıkralarında da bu bölge insanının damgasının açık seçik görüldüğünü belirtir (Boratav, 2006, s. 13). Böylece Karatepeli fıkraları Türk halk bilimi literatürüne girmiş olur. Bu tarihten sonra Karatepeli fıkralarıyla ilgili birçok çalışma yapılırken, fıkra türü üzerine yapılan monografik çalışmalarda ve fıkra tasniflerinde mahalli veya bölge / yöre fıkra tipi olarak kendine yer bulur.

Çambel'in derlediği 29 fıkra, 2006 yılında Nezih Başgelen tarafından kitap haline getirilir. Bu kitapta 6'sı Çambel tarafından çekilmiş 12 fotoğraf yer almaktadır (Diğer fotoğraflardan biri Turgut Cansever, ikisi Reha Günay, biri Ali İhtiyar tarafından çekilmiş, iki fotoğrafın ise kim tarafından çekildiği belirtilmemiştir.). Fotoğrafların çekiliş tarihleri belirtilmemiş (orijinallerinin arkasında olabilir) olsa da en az elli yıl evveline ait olmaları muhtemeldir. Kitapta yer alan fıkraların tamamı Yıldız Cıbroğlu tarafından bölge insanının yaşam biçimine uygun olarak kara kalem çalışması şeklinde resimlenmiştir.

Karatepeli fıkraları üzerine bugüne kadar yapılmış en kapsamlı çalışma, Ruhi Ersoy tarafından yapılmış Karatepeli Fıkraları Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme (2018) adlı çalışmadır. Ekler, Sonuç ve Sözlük kısımları dışında iki ana bölümden oluşan çalışmanın Giriş-Birinci bölümünde Karatepeli fıkralarının teşekkül coğrafyası, çalışmanın amacı, önemi, sınırlılıkları, yöntemi gibi konular hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise Karatepeli fıkra tipi ve Karatepelilik kavramları izah edildikten sonra, Karatepeli fıkralarının tasnifi, diğer fıkralarla ilişkisi ve yapı ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuştur. Ekler kısmında ise çalışmaya konu olan fıkra metinlerine (157 fıkra) yer verilmiştir.

Karatepeli fıkralarıyla ilgili bir diğer çalışma, Kadir Keçebaş tarafından hazırlanmış, Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından 2007 yılında yayınlanmış, "Hikâyeleriyle Karatepeli Fıkraları" adlı kitaptır. Kitabın Giriş kısmında Karatepeli fıkraları, Karatepe, Karatepeli tipi ve kitabın nasıl hazırlandığı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Kitapta 89 fıkra metni yer almaktadır. Kitaptaki fıkraların büyük çoğunluğu sözlü kaynaklardan derlenmiş, yazılı kaynaklardan alınan veya benzeri yazılı kaynaklarda tespit edilen fıkralar, kitabın sonunda yer alan fıkraların kaynaklarını gösteren listede belirtilmiştir (Keçebaş, 2007, s. 75-77).

Bugüne kadar Karatepeli fıkraları, iki kitap, bir makale, bir bildiriye konu kaynağı olmuştur. Bunların yanında fıkra türü, Çukurova fıkraları veya Adana fıkraları üzerine yapılan birçok çalışmada Karatepeli fıkralarına yer verilmiş veya atıfta bulunulmuştur. Bunca çalışmanın gerçekleşmesinde ilk harç Halet Çambel'indir.

Fıkraların halk arasında anlatılma yaygınlığı düşünüldüğünde, Karatepeli fıkralarının derlenip yayınlanması, sadece fıkra derlemesi değildir. Dikkatleri bir bölgeye, kültür ve sanata tutulan veya tutulacak projelerleri Karatepe'ye çevirme, döndürme gayreti, bir literatür oluşturma faaliyetidir. Bu atılan taşın oluşturduğu dalga büyümüş, Karatepe ve çevresi dünyaca tanınan bir yer olmuştur.

Onun hazırlanmasına vesile olduğu çalışmalardan biri de Ön söz'ünü de yazmış olduğu Ahmet Türkmenoğlu (2008) tarafından hazırlanmış olan Çukurova Kadirli Dağ Kolu Türkmen Ağzı Sözlüğü'dür. Ayrıca çocuklar için Arkeoloji ve Sanat Yayınları tarafından Karatepe kabartmalarından hazırlanmış Karatepe Kabartmalarını Boyayalım adlı boyama kitabı da bu derlemelerin bir ürünüdür (Başgelen, 2020).

1.2. El Sanatlarını Koruma ve Yayma Çalışmaları

Çambel'in Osmaniye ve Karatepe halk kültürüyle ilgili olarak bir diğer çalışması, el sanatlarının korunması ve geliştirilmesi için yaptıklarıdır. O, eşi Nail Çakırhan ile el ele vererek köylüleri eğitir, kilim dokumacılığını geliştirmelerini sağlar; 1975 yılında Karatepe Köyü Tarımsal Kalkındırma Kooperatifinin kurulmasına öncülük ederler (Uygur, 2019; Seyirci, 1991, s. 291). Bu kooperatif, günümüzde yöre kilimciliğini geleneksel usullerle devam ettirme yanında birçok kadınıma ve kızımıza iş imkânı da sağlamaktadır. Günümüzde eski Karatepe kilimleri varlığını devam ettiriyorsa bu biraz da Halet Çambel ve Nail Çakırhan'ın eseridir diyebiliriz. Yöre kilimciliği geleneksel tarzda, doğal boyalarla üretime özendirilmiş ve ürünleri zamanla tüm dünyaca tanınır hâle gelmiştir (Başgelen, 2006, s. 7). Yaşar Kemal, Kadırlı'den ayrıldıktan yıllar sonra İstanbul - Beyoğlu'nda bir kilim sergisinde Karatepe kilimlerini gördüğünü ve bunların Halet Çambel'in eseri olduğunu belirtir (Yaşar Kemal, <http://www.radikal.com.tr/hayat/yasar-kemalin-kaleminden-halet-cambel-1170468/> 31.05.2018). Kooperatifin kurulmasında Halet Hanım ve Nail Çakırhan'la birlikte aktif olarak çalışan ve kuruluşundan vefatına kadar (5 Eylül 2019) başkanlığını yapan Cengiz Cefri, Halet Hanım'ın Karatepe kilimlerinin korunması ve tanıtımı için katkılarını şöyle anlatır:

Karatepe köylerinde geleneksel olarak dokunan kilimlerin bilimsel olarak dokunmasına, gelişmesine 1970'li yıllarda Halet Hanım önyak oldu. Karatepe kilimlerinin tanınmasına yardımcı oldu. Köylülerin kilimlerini İstanbul'a götürür, satar, parasını kuruşu kuruşuna köylülere gönderirdi. Bugün Karatepe kilimleri dünyaca tanınıyorsa bunda Hoca'nın emeği çoktur (Seyirci, 1991, s. 289).

El sanatlarını geliştirmek için yapılanlar sadece geleneksel kilim dokumacılığını geliştirmekle kalmaz. Demircilik, marangozluk, oymacılık vb. meslek kursları açılır. Bu vesileyle el sanatlarının korunmasına yardımcı olunur (Küçük, 2010, s. 158-174).

Çambel, sözlü kültür ürünlerinin yanı sıra bölgenin etnografik malzemelerinin de belgelenerek toplanması konusunda yoğun bir çaba göstermiş, kullanılan aletlerden eşyalara, besin hazırlamadan depolamaya kadar her türlü malzemenin ve "huğ" olarak tanınan yerel dal-örgü mimarisinin en iyi şekilde günümüze kazandırılmasını sağlamıştır. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri, onun desteğiyle Ulla Johansen'in 1955-56'da yörede yaptığı, Kültür ve Turizm Bakanlığınca yayımlanan 50 Yıl Önce Türkiye'de Yörüklerin Yayla Hayatı adlı çalışmadır (Başgelen, 2020).

Başgelen'in belirttiği gibi, Çambel, Karatepe'deki kazı çalışmaları yanında, Çukurova'nın zengin folkloru ve etnografyasıyla da yakından ilgilenmiş, saha çalışmaları için pek çok uzman dostunu Karatepe'ye davet ederek, folklorla ilgili birçok uzmanın Çukurova'ya gelmesini, yörede derlemeler yapmasını sağlamıştır. Böylece günümüzdeki "somut olmayan kültürel miras" çalışmalarını neredeyse yarım yüzyıl önce başlatmıştır (Başgelen, 2020).

1.3. Yaşar Kemal'e Rehberlik

Çambel'in Osmaniye halk bilimi çalışmaları yanında, Türk edebiyatına ve dolayısıyla Türk kültürüne önemli katkılarından biri, Yaşar Kemal'in yaptıklarını takip etmesi, ona yol göstermesi, bir nevi rehberlik etmesidir. Çambel'in Karatepe'de kazı yaptığı ilk yıllarda, Yaşar Kemal de Osmaniye'nin Bahçe köyünde öğretmenlik yapar. Zaman zaman Kadirli'de buluşurlar. Çambel, Yaşar Kemal'e neler yaptığını sorar. Yaşar Kemal derlemelerinden, şiirlerinden ve hikâyelerinden bahseder ve bunlardan bazılarını Çambel'e okur (Yaşar Kemal <http://www.radikal.com.tr/hayat/yasar-kemalin-kaleminden-halet-cambel-1170468/> 31.05.2018). Bu görüşmelerin Yaşar Kemal'in folklor, hikâye ve romancılığına ciddi katkılar sağlamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Çambel, Karatepe'ye geldikten bir süre sonra Karatepeliler gibi konuşmaya başlar. Halkın içinde halktan biri olur (Yaşar Kemal <http://www.radikal.com.tr/hayat/yasar-kemalin-kaleminden-halet-cambel-1170468/> 31.05.2018). Çambel'i sıradan bir bilim insanı olmaktan, Karatepe halkının Halet Ablası olmaya götüren süreç iletişim dilinde yatar. Yaşar Kemal, bu süreci şöyle anlatır:

"Halet büyük bir atledendi. Soyunda sadrazamlar vardı. Babası Kurtuluş Savaşı'na katılmış, büyükelçilik yapmış, Avrupa'da çok kalmıştı. Halet, Avrupa'da okumuştur da, İstanbul dilini de en güzel konuşanlardandı.

Birkaç zaman sonra bir baktım Halet'in dili değişmiş, Halet, Toros, Çukurova diliyle konuşuyordu. Sanki Torosların bir köyünde doğmuş büyümüş. Bir de baktım ki Halet bütün köylülerin Halet Ablası olmuş. Durumu bozulan, başı belada olan kadınlar geliyorlar. O bölgenin en iyi insanı, en güvenilen insanı, en sevilen insanı.

Arkeolojide hep toprak altına bakıyorlar. Bunun bir de üstü var. Genellikle arkeologlar toprakların üstlerini görmüyorlar. Halet toprağın üstünü bir insanın gücü yettiği kadar öğrendi, sevdi. Dünyayı anlamak, sevmek nasıl olmalıdır, öğrenmek isteyene onu da öğretti.

Selçuklulardan bu yana kilim, halı bütün halkın işidir. Nasıl ekin ekiyorlarsa, koyunlara, keçilere, ineklere nasıl bakıyorlarsa kilime de halıya da böyle. Orta Asya'dan gelen Türkmenler kilimlerini de

halılarını da birlikte getirdiler. Kadın ustalar boyalarını da birlikte getirmişlerdi. Cumhuriyete kadar kadınlar kökboylarını yapıyorlardı. Kendi kökboylarını yapmayan kadınlar kökboylarını o için ustalarından alırlardı...

Yer altını güne çıkarmak Halet'in büyük hünerydi. Yer üstündeki insanlar da ondan yepyeni bir dünya öğreniyordu. Okuldan kaçan, gönderilmeyen kızları okula gönderiyordu. Halkın içinde o bir büyüydü." (Yaşar Kemal, <http://www.radikal.com.tr/hayat/yasar-kemalin-kaleminden-halet-cambel-1170468/> 31.05.2018).

1.4. Karatepe ve Çevresi Fotoğrafları Arşivi

Çambel'in bölge halk bilimine en önemli katkılarından biri, Başgelen tarafından hazırlanmış Karatepe Fıkraları kitabına yerleştirilen fotoğraflardan edindiğimiz izlenime göre, Karatepe çevresinde yaşayan insanların günlük hayatıyla ilgili fotoğraf arşividir. Karatepe Fıkraları kitabındaki Halet Çambel'in çekmiş olduğu fotoğraflar, bizde bu tür fotoğrafların devamının, yani Karatepe ve çevresiyle ilgili bir fotoğraf arşivi olduğu kanısını uyandırmaktadır. Karatepe Fıkraları kitabındaki fotoğraflar bile bölge insanının yaşantısıyla ilgili olarak zengin bir materyal sunmaktadır. Bu fotoğraflar yoluyla, çevre insanının günlük yaşantısı, kadın, erkek ve kız çocuklarının kıyafetleri konularında net bilgiler edinilmektedir. Buradan elden edilen bilgiler bile bir bildiri veya makale konusu için yeterlidir. Düşündüğümüz gibi bir fotoğraf arşivi var ise bu arşivden hareketle belgesel nitelikli bir eser hazırlanabilir³. Böyle bir arşiv, yüzyıllar sonra Karatepe başta olmak üzere Osmaniye ve çevresinde yaşayan insanların kültürüyle ilgili olarak açık hava müzesi kadar kıymetli materyaller olacaktır.

Gittikçe önem kazanan geçmişe ait fotoğraflar, Osmaniye halk kültürü ve etnografyası için muazzam bir mirastır. Bu arşivin zaman zaman sergilenmesi ve hiç olmazsa bir kopyasının Osmaniye Kent Müzesine kazandırılması Osmaniye için büyük bir zenginlik, çevrenin halk kültürü ve etnografyası üzerine çalışanlar için de eşsiz materyaller ve kaynak olacaktır.

³ Bu makalenin bildiri olarak sunulduğu oturumda, 2016 yılı Osmaniye İl Kültür Müdürü Ahmet Tabur Çambel'in bölgeyle ilgili bir fotoğraf arşivi olduğunu ve bunun bir kopyasının Osmaniye Kent Müzesine kazandırıldığını belirtti.

2. HALET ÇAMBEL'İN OSMANİYE HALK BİLİMİNE DOLAYLI OLARAK YAPTIĞI KATKILAR

Çambel kazı alanında çalışırken “Arı Maya” fonksiyonu görür. Çevresinde bulunan herkese bir şekilde katkısı dokunur. Bunların en önemlilerinden biri bölge çocuklarının eğitimi için yaptıklarıdır.

2.1. Okul Çağındaki Çocukların Eğitimi Faaliyetleri

Çambel, elindekileri en iyi ve verimli şekilde kullanır; bahanelerin arkasına sığınmaz. Düşündüklerini gerçekleştirmek için en olumsuz şartlar altında bile başarmak için elinden geleni yapar. Karatepe kazısı böyle başlar ve böyle devam eder. Yapmak istedikleri karşısında halktan gelen tepkileri yavaş yavaş, yılmadan, usanmadan, insanları ikna ede ede, basamak basamak yapar. Köy çocuklarının eğitimini ağaç dallarının altında gerçekleştirmeye başlar. Öğretmenin olmaması mazeretine sığınmaz, çalışma ekibinden insanlar çocukların ilk öğretmenleri olur. O günleri kendisi şöyle anlatır:

Bizler kazıya başladık. O yıllar Karatepe kuş uçmaz kervan geçmez bir yer. Tam bir yoklar yeri. Öncelikle okul yok, okuyabilen yok, para yok, pul yok... Kazıda köylüleri kullanıyoruz. Nail de köyde bir barakayı okul yaptı, çocuklara okuma yazma ve matematik öğretti. Neredeyse ellerimizle kazıyoruz (Uygun 2019).

Bugün ülkemizde Kadirli ve çevresinin okuma yazma oranının yüksekliği herkes tarafından bilinen, takdir edilen, imrenilen hatta biraz da kıskanılan bir durumdur. Şahsi kanaatim bu başarıda aslan paylarından biri Çambel'indir. Onun Kadirli çocukların okuması ve meslek sahibi olmaları için yaptıklarının bu neticede katkısı hiç de az değildir. Ayrıca Çambel'in çabaları sonucu bölgede davarcılığın yasaklanması, ailelerin çocuklarını okula ve okumaya yönlendirmesinde etkili bir unsur olmuştur.

2.2. Disiplinler Arası Çalışma / Arkeoloji-Halk Bilimi İlişkisi

Çambel, bir arkeolog olmasına rağmen halk bilimiyle ilgili yaptığı çalışmalarla disiplinler arası yapılabilecek çalışma örneklerini de somut olarak göstermiştir. Arkeoloji ile halk bilimi mahiyetleri itibarıyla birbirlerine zıt çalışma alanları gibi görünür. Çünkü biri yaşayanların, diğeri ise, bir yerde, ölmüş halkların kalıntılar üzerinden yaşam biçimlerini, kültürlerini, medeniyet anlayışlarını anlamaya, çözümlemeye çalışır. Temel paradigması itibarıyla halk bilimi yaşayanların, arkeoloji ise geçmişte yaşamış insanların hayatlarını, kültür ve medeniyet kalıntılarını araştıran ve inceleyen bilim dalıdır. Bir başka deyişle arkeoloji yerin altındakileri, halk bilimi ise yerin üstündeki insan ürünlerini incelemektedir. İki alan

arasındaki ortak nokta, kültür bilimi olmalarıdır. Binlerce yıldır aynı coğrafyalarda yaşayan insanların kültürel ürünleri incelendiğinde geçmişle bugün arasında müşterek birçok unsur olduğu görülmektedir.

Halk arasında çok yaygın biçimde kullanılan “Tuttuğın altın olsun” duası⁴ ve “Yerin kulağı var” deyimini⁵ Frigya kralı Midas'ın başından geçen olaylarla ilgilidir. Bu ifadelerin hikâyeleri her ne kadar bizden çok önceki kültürlerle ait olsa da adı geçen duanın ve deyimın Türkçe olmadığını iddia etmek mümkün değildir. Bizden önce bu topraklarda yaşamış insanlara ait kültürel değerler bizim dilimizde ve kültürümüzde kendine yer bulmuştur.

Karatepe'de bulunan eşyalarla bölgenin kültürel kodları ortaya çıkar (Dirican, 1997, s. 76). Örneğin Karatepe'de bulunan Aslantaş figürü ile Türk halk kültüründeki aslan imgesi arasında bir ilinti olsa gerektir. Bu imgenin tipik yansımaları atasözlerinde görülür. “Aslan yattığı yerden belli olur. İtten it, kurttan kurt, aslandan aslan doğar. Gezen tilki yatan aslandan iyidir. Aslana kimlik sorulmaz. Aslan postunda, gönül dostundadır. Aslan kükrerse atın ayağı kösteklenir. Her gönlüde bir aslan yatar. Çul içinde aslan yatar. Boş aslan yatağında tilki kuyruk sallar.” gibi atasözleri yanında, “aslan gibi, aslan payı, aslan parçası, ekmeğin aslanın ağzında olması, aslanın payını çakallar yemesi, aslan kesilmek, aslan yürekli...” gibi deyimler de vardır. Bu örnekler çoğaltılabileceği gibi, halk anlatmalarındaki aslanın konumu da bu listeye eklenebilir. Arkeoloji kazılarında çıkarılan, geçmiş halkların yaşamlarıyla ilgili birçok somut materyal ve veri sunarken, bugün halk arasında varlığını devam ettiren birçok halk inancının köklerini de aydınlatır.

Osmaniye eski valisi İsa Küçük'ün dediği gibi, Halet Çambel bir destandır (Küçük 2010). Destan kahramanları hepimizin bildiği gibi halkın içinden çıkar. Sıradan insanlar gibi görünürler fakat tutum ve davranışlarıyla diğerlerinden farklıdır. Çambel de öyledir.

⁴ Frigya kralı Midas, misafir ettiği Silenos'u Dionysos'a götürür. Dionysos, babacan ve bilge dostuna kavuştuğuna çok sevinir ve Midas'a, “Dile benden ne dilerse” der. Midas da her dokunduğunun altın olmasını diler. Dionysos Midas'ın isteğini gerçekleştirir ve Midas'ın her dokunduğu altın olmaya başlar. Midas, mutsuzluğuna sebep olacağını bilmediği bu hediyeye çok sevinir. Her dokunduğu altın olmaya başlayınca, açlıktan susuzluktan ölecek duruma gelir. Aç gözlülüğünün mutsuzluk getirdiğini öğrenir. Hatasını anlar ve tanrıya yalvarır, kendisine zarar veren bu yeteneğinden kurtulmak ister. Tanrı o zaman Midas'a Paktolos (Sart) çayında yıkanmasını söyler. Midas denileni yapınca eski haline geri döner (Bayladı, 2003, s. 178-179).

⁵ Halk arasında yaygın olarak bilinen bir kıssa olduğu için metnin buraya yazılmasına gerek görülmemiştir.

İstanbul'da ve Avrupa'da yetişir. Seçkin bir ailenin çocuğudur. Ancak geldiği yerde halkla bütünleşir, uyum sağlamak, iletişim kurabilmek için ne gerekiyorsa yapar.

2.3. Karatepe ve çevresinin tanıtımı

Çambel'in hem arkeoloji hem de halk bilimiyle ilgili çalışmaları Karatepe'nin dünyaca tanınmasına sebep olur. Ancak bu imkânın yeterli ölçüde değerlendirildiğini söylemek mümkün değildir. Çambel ömrünü vererek Karatepe'yi Anadolu arkeoloji araştırmalarının en önemli parametrelerinden biri haline getirmiş olmasına rağmen, böyle bir mirası Osmaniye kullanamamaktadır. Çevresindeki iller içinde turizmden Osmaniye kadar az pay alan ikinci bir merkez yoktur.

SONUÇ

Bizim insanımız konuşmayı sevmez. Sevdiği ve kendine yakın bulunduğu kişileri yaşına ve davranış biçimine göre aile efradından birinin yerine koyarak bir adlandırma yapar. Eğer kişi erkek ise onun adı yerine veya adının başına / sonuna dede, baba, amca, emmi, dayı, abi; kadın ise nene, ana, bacı, abla, teyze, hala, bibi gibi adlardan birini koyar. Çok laf etmek, uzun konuşmak Türk milletinin karakteri değildir. Şimdilerde çok konuşmamız sonradan edindiğimiz bir huysudur. Bu yüzden Mehmet Akif bir şiirinde karşısındaki gence,

İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum Nevruz?

Ne büyük söyle ne çok söyle; yiğit işte gerek.

Lafı bol karnı geniş soyları taklit etme

Sözü sağlam, özü sağlam, adam ol, ırkına çek (Ersoy, 1987, s. 509) der.

Kadirli-Karatepe çevresinin kadir bilir insanları Halet Çambel'i öyle benimser ki yaptıklarına binaen ona "abla"lık statüsü verirler ve kendilerinden biri olarak kabullenirler.

Eşkıyalığın raconundan el zanaatlarının korunması ve yaygınlaştırılmasına, geleneksel kap kacak kullanımına, düzenli, temiz bir yaşama, çevre temizliğine, çevreyi korumaya, eğitime, öğretime, geleneksel sanatlara kısacası Çambel, Karatepe'de sadece Hitit kalıntıları gün yüzüne çıkarıp Anadolu tarihini aydınlatmaz; yaptıklarıyla, çalışmalarlarıyla aynı zamanda Kadirli'nin kültürel değerlerinin geleceğe taşınmasını ve gençlerinin önünün açılmasını sağlar.

İnsanları yaptıkları işlere ve buldukları yerlere sağladıkları katma değere göre kategorize edecek olsak Halet Hanım vakıf insan

diyebileceğimiz bir kategoriye girer. O kendini âdeta Karatepe ve çevresine vakfetmiştir. Karatepe'ye ilk gelişinden, 1946'dan 2014 yılına, ölümüne kadar ayağını bölgeden kesmemiştir denebilir. Kuş uçmaz kervan geçmez bir yer olan Karatepe, onun gelişiyse hayat bulmuş, dünyanın tanıdığı bir yer olmuştur. Onun dikkatleri sadece kazı alanına yönelmez. Yerin altındakileri gün ışığına çıkarmak kadar, yerin üstündekileri ihya etmeyi, çevre halkını kalkındırmayı, onların ufkunu açmayı da kendine vazife edinir.

Hayatınız yaşadığımız kadar değil, insanlığa bıraktığımız eser kadardır. Bu bazen bir cümle, bir mısra, bir şiir, bir eylem, bir fikir veya bir eser olabilir. Kısacası kendi işinizde, alanınızda insanlığa kattığımız değer kadar yaşarsınız. Halet Çambel'in Osmaniye Karatepe'ye ilk kazma vurmasından sonra çevrenin ve insanların çehresi değişir. Karatepe sıradan bir tepe olmaktan çıkar, dünya mirası bir yer olur; insanlar okuryazar hale gelir; hayat bulur. Karatepeliler artık bölgedeki yüzlerce Yörük köylerinden biri değil, yaptıklarıyla dünya kültür mirasına katkı sağlayan insanlardır. Çambel'le Karatepelilerin hayatından kaynaklanan fıkralar, dokumalar, el zanaatları sıradan şeyler olmaktan çıkıp birer kültürel obje / miras olur.

Çambel, Karatepeli fıkraları ve âşık şiiriyle ilgili yaptıkları yanında, Karatepe çevresindeki dokumaların yeniden hayat bulması için yaptığı çalışmalarla bir folklorcu kimliği de kazanmıştır. O, Karatepe'de yaptıklarıyla sıradan bir bilim insanı statüsünü aşar, halk için yaptıklarıyla Türk kültür tarihinin köklerinde gördüğümüz Bacıyan Rum taifesinin modern bir tipi olarak halkın "Halet Ablası / Bacısı" olur.

İSA KÜÇÜK'ÜN KALEMİNDEN HALET ÇAMBEL'İN KADİRLİ KARATEPE'DE ABLALIK SERÜVENİ

*Kuş uçmaz kervan geçmez
Dağ başında müze
Ziyaretçisine yol gerek
Yapalım dedi köylüler
Yapalım dedi Halet
Başladı kazma küreke
At yolu takip edilerek
Her köy kendi sınırını geçecek*

*Yaz boyu
Yayladan vazgeçerek
Bir düğün yapar gibi
At izleri takip edilip
Her ize iki kazma vurarak*

Ulaştılar Kadirli'ye

*Dağ kolu köylüleri
Yaz sonu
Yeni yol hürmetine
Kutsal bir ibadet niyetine
Şehre indiler
Abooooo!*

*At arabaları, faytonlar
Çipler, taksiler, kamyonlar
Toz, duman, korna sesleri
Küfürler, sövmeler
Abooooo!*

*Başımıza taş yağacak
Şehri gördük
Gayri bundan kelli
Eve çeşme isterik
Işık isterik
Köye şose, telefon
Okul, öğretmen ve de doktor isterik Halet Hoca*

...

*Köy çocukları okulsuz,
En yakın öğretmen beş saat mesafede
İlk iş, okul ve öğretmen bulmalı
Köy enstitüleri kapanalı yıllar olmuş,
Yol, su, telefon tamam
Artık, mektup için altı saat at sırtına son..*

...

*Doğayı da korumalı
Çocukları da
Gönlüm razı değil dedi, Halet
Gönlüm razı değil dedi, Nail
El ele tutuştular
Bir okul yaptılar
Dört direk, çam dallarından gölgelik
Altına sıralar koydular
İçine öğretmen oldular
Yaz günü, akşamüzeri
Her gün ders
Kül keçiler ve göç engel
Çare
Bulmalı
Tellal çıkarıldı köye
Analar, babalar
Çocuklar sizden
Okul, öğretmen bizden*

...

*Keçi yerine koyun verelim dedi, Halet
Çoban yerine*

*Çocukları okutalım
Öğretmen, hemşire, memur, doktor, mühendis
Yetiştirelim*

*Babalar karşı çıktı Halet'in teklifine
Babalar keçiden yana, okula karşı
Körpe fidanlar, otlar, çiçekler, gökyüzü mavisi
Ve Halet
Çocuklardan yana, keçiye karşı*

*Kurs açalım
Marangoz, demirci yetiştirelim
Çocukların eline altın bilezik verelim
İş gücü kuralım
Üretici olalım*

*...
Kaymakam, Halet ve Nail bir oldular
Önce okul ve keçi sorunu çözüldü
Sonra sırasıyla demirci, marangoz atölyeleri, ağaç oyması*

*Kaçmasınlar diye
Öğretmenlere Almanca kursu*

*Uzun boylu, yağız tenli
Tatlı dilli, güler yüzlü türküler
El ele verip,
Yalnızlığı
Yenen türküler
Karanlığı delen
Korkuyu döven türküler
Dağlardan, ovalardan, bulutlardan
İnsan dilinden, insan halinden
Bilen türküler*

*Karatepe fıkraları derlendi
Karatepli fıkralar
Uçan kuşu düşüren
Sudaki balığı pişiren
Gülü solduran
Bülbülü öldüren
Ölüyü güldüren fıkralar*

(Küçük, 2010, s.158-174).

KAYNAKÇA

- Arı, İ. (2011). Tarihöncesi sit alanlarında kültür mirası yönetimi. *Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı 2011* (s. 11-23). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Matbaası.

<http://www.ek.yildiz.edu.tr/images/images/yayinlar/muzecilikhaf-tasi.pdf> Erişim tarihi: 04.04.2016

- Artun, E. (1995). Yaşayan Adana Karatepli fıkraları. *İpek yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri 1-7 Temmuz 1993* (s. 19-55). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başgelen, N. (2006). Halet Çambel ve Karatepe – Aslantaş. *Karatepli Fıkraları* (Başgelen, N., Haz.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 6-7.
- Başgelen, N. (2020). Karatepe'nin ecesi arkeolog Halet Çambel'in hayat hikayesi. <https://www.arkeolojikhaber.com/haber-karatepenin-ecesi-arkeolog-halet-cambelin-hayat-hikayesi-24449/> Erişim tarihi: 05.10.2020
- Bayladı, D. (2003). *Uygurluklar kavşağı Anadolu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Boratav, P. N. (2006). Karatepe ve karatepli fıkraları üzerine. *Karatepli Fıkraları* (Başgelen, N., Haz.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 9-13.
- Boratav, P. N. (2008). *Az gittik uz gittik*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Çambel, H. (2006). *Karatepli fıkraları* (Başgelen, N., Haz.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dirican, M. (1997). Yaşamını Anadolu'ya ve arkeolojiye adanmış bir bilim kadını: Halet Çambel. *Bilim ve teknik*, Ekim, 72-80.
- Ersoy, M. A. (1987). *Safahat*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Ersoy, R. (2018). *Karatepli fıkraları üzerine halk bilimsel bir inceleme*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Johansen, U. (2005). *50 Yıl Önce Türkiye'de Yörüklerin yayla hayatı* (Poyraz, M., Çev.). Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Karpınar, T. (2019). Bir Cumhuriyet kadını prof. dr. Halet Çambel. *Asia Minor Studies*, 7 (2), 259-264.
- Keçebaş, K. (2007). *Hikâyeleriyle karatepli fıkraları*. Adana: Osmaniye İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Kolektif, (2010). *Karatepe kabartmalarını boyayalım*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Küçük, İ. (2010). *Halet abla destanı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özdoğan, M. (2014). Aydın, bilim insanı, eğitmen, arkeolog: Halet Çambel. *Toplumsal tarih*, Mart, 35-39.
- Seyirci, M. (1993). Halet Çambel ve Çukurova kültüründe Karatepe. *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova halk kültürü sempozyumu 20-24 Kasım 1991* (s. 287-294). Adana: Adana Valiliği-Çukurova Üniversitesi.
- Türkmenoğlu, A. (2008). *Çukurova Kadırlı dağ kolu Türkmen ağızı sözlüğü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Uygur, H. S. (2019). Karatepe ve dünya tarihini değiştiren kadın. <https://www.altinrota.org/yazilar/karatepe-ve-dunya-tarihini-degistiren-kadin-halet-cambel/125> Erişim tarihi:17.02.2021
- Yaşar Kemal (2018). Yaşar Kemal'in Kaleminden Halet Çambel. <http://www.radikal.com.tr/hayat/yasar-kemalin-kaleminden-halet-cambel-1170468/> Erişim tarihi:31.05.2018.